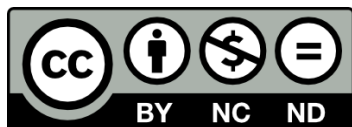

Αισθητική και Πολιτική

Ενότητα 3η: Πλατωνική εικονολογία.

Γιώργος Ζωγραφίδης
Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Πλατωνική εικονολογία

Η εικόνα ως μίμηση και απόκρυψη του όντος

Περιεχόμενα ενότητας

1. Εισαγωγή
2. Η εικόνα ως μίμηση του όντος
3. Η απατηλή εικόνα της τέχνης και η απόκρυψη του όντος
4. Συμπεράσματα
5. Βιβλιογραφία

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1. Εισαγωγή

Εισαγωγή 1

Αγαπητέ μου φίλε, αυτοί που αγάπησαν πολύ, αν καταλάβουν το ανώφελο του έρωτά τους, τον αποδιώχνουν έστω κι αν ζοριστούν, έτσι κι εμείς, που μας ανέθρεψε μια πόλη ευγενής και αγαπήσαμε πολύ την ποίηση την τερπνή, για το χατίρι της παλιάς μας αγάπης θα ευχόμαστε να φανεί άριστη και αληθινή. Όσο όμως δεν τα καταφέρνει να απολογηθεί, θα την ακούμε μονολογώντας και λέγοντας τα δικά μας λόγια, από φόβο μήπως πέσουμε πάλι στον έρωτα που ταιριάζει στα παιδιά και στους πολλούς.

Πλάτων, Πολιτεία

Εισαγωγή 2

- Ο Πλάτων γράφει το παραπάνω κείμενο στο τέλος της συζήτησής του για την τέχνη (στην *Πολιτεία*, 607e-608a), προσπαθώντας να ξορκίσει το γοητευτικό φάντασμα της «ηδυσμένης» ποίησης από την ευνομούμενη πολιτεία του αλλά κυρίως (ή ίσως να είναι το ίδιο) από το «μέσα πολίτευμα» της ψυχής του. Έδιωξε την ποίηση, και υπό μίαν έννοια την τέχνη εν γένει, με το λογικό μέρος της ψυχής και με βάση τα επιχειρήματά του, προκειμένου να προστατεύσει το άστατο θυμοειδές μέρος της ψυχής και ιδίως τους διαπαιδαγωγούμενους νέους. Οι ποιητές έχουν αποπεμφθεί, με όλες τις τιμές είναι αλήθεια («μυρωμένοι και στεφανωμένοι»), όταν επιχειρήσαν να εγκατασταθούν στην ιδεατή πόλη.

Εισαγωγή 3

- Και ενώ φαίνεται ότι έχει κλείσει το θέμα, ο Πλάτων κοντοστέκεται μεγάλوثυμος και προσφέρει μια τελευταία ευκαιρία στην τέχνη να επιστρέψει: ας αναλάβουν οι ποιητές ή οι συνήγοροι «φιλοποιηταί» να αποδείξουν ότι η ποίηση είναι «όχι μόνον ευχάριστη αλλά και ωφέλιμη στις πολιτείες και στην ανθρώπινη ζωή», στη διαμόρφωση χρηστών πολιτών και στην πορεία της ανθρώπινης ψυχής προς το Αγαθό. Γι' αυτό και η παραπάνω χειρονομία του Πλάτωνα αφήνει τη συζήτηση ανοιχτή, τόσο στο ίδιο το έργο του (και στις εντυπωσιακά αποκλίνουσες ερμηνείες του) όσο και στην ιστορία της φιλοσοφίας και των ιδεών.

Εισαγωγή 4

- Οι όροι όμως τώρα είναι δεδομένοι και τίθενται από τον φιλόσοφο και νομοθέτη: η τέχνη οφείλει να απολογείται για την ύπαρξή της μέσα στην κοινωνία, χρησιμοποιώντας όχι τα δικά της μέσα αλλά τον λόγο, δηλαδή τα όπλα αυτού που θεσπίζει τις κοινωνικές σημασίες και επιδιώκει να ελέγχει το φαντασιακό.
- Ο Πλάτων, όπως πριν απ' αυτόν ο Ξενοφάνης και ο Ηράκλειτος και μετά απ' αυτόν πολλοί φιλόσοφοι και ποιητές, ρωτά: προς τι οι ποιητές; Θέλει βεβαίως να μας πείσει ότι η κριτική του ακολουθεί την παράδοση: «Υπάρχει μια παλιά διαφορά ανάμεσα στη φιλοσοφία και την ποίηση» (607b).

Εισαγωγή 5

- Πόσο «παλιά» είναι η διαφορά της ποίησης από τη φιλοσοφία; Στην πραγματικότητα την ξεκινά ο ίδιος με την επίθεσή του κατά της παράδοσης. Ο νεωτερισμός του μόλις αποκρύπτεται. Ο πλατωνικός Σωκράτης στην *Πολιτεία* παρουσιάζεται συγκρατημένος και γεμάτος σεβασμό προς τον Όμηρο. Μιλάει για τις παλιές αγάπες, τώρα που γνωρίζει ότι η αλήθεια είναι πάνω από πρόσωπα. Και προτού απαγγείλει την κατηγορία εναντίον της τέχνης, προειδοποιεί: «Τώρα μιλάμε μεταξύ μας δεν πιστεύω να με προδώσετε στους δραματικούς ποιητές και τους άλλους μιμητικούς» (595b).

Εισαγωγή 6

- Το εγχείρημα μοιάζει παράτολμο. Ο Πλάτων αντιδικεί με μια ολόκληρη παράδοση, πολεμά κορυφαία επιτεύγματα του πολιτισμού του και υπονομεύει πολλές από τις παραδοχές της σύγχρονης του αλλά και της σημερινής κουλτούρας. Είναι ξεκάθαρος, απελπιστικά ξεκάθαρος και έντιμος για όσους προστρέχουν να τον υπερασπισθούν ότι δεν μπορεί αυτός, ένας αθηναίος πολίτης, να καταδικάζει μία κορυφαία δημιουργία του δυτικού κόσμου, όπως το δράμα, αλλά και για όσους σπεύδουν να τον καταδικάσουν υπερασπίζοντας την αυτοτέλεια της τέχνης.

Εισαγωγή 7

- Αυτό που σήμερα αποκαλούμε έργο τέχνης, το προϊόν μιας ορισμένης δεξιότητας και μαστοριάς (της «τέχνης»), είναι ενταγμένο στην ιεραρχικά δομημένη πραγματικότητα. Για τον Πλάτωνα αποτελεί μίμηση των αισθητών πραγμάτων, που κι αυτά με τη σειρά τους είναι αντίγραφα των Ιδεών, των αιώνιων αρχέτυπων. Επομένως απέχει διπλά από την αλήθεια.
- Η κατώτερη οντολογικά υπόσταση του τεχνουργήματος τού στερεί κάθε δυνατότητα να χρησιμεύει ως γνωστικό σημείο. Εξάλλου και ο ίδιος ο δημιουργός του, ο καλλιτέχνης, δεν έχει πραγματική γνώση του αντικειμένου του, παρά μόνο της τέχνης του.

Εισαγωγή 8

- Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά το έργο τέχνης θα μπορούσε να ήταν απλώς αδιάφορο ή ένα αβλαβές παιχνίδι. Η μίμηση όμως μας εξαπατά (βλ. τις ιλουζιονιστικές τεχνικές της τότε ζωγραφικής). Όταν η τέχνη μιμείται την ανθρώπινη συμπεριφορά, συγκροτεί έναν ολόκληρο κόσμο και μας κάνει να ενδίδουμε με ευχαρίστηση στις αξίες του, ακόμη κι όταν δεν τις ακολουθούμε στη δική μας ζωή. Δημιουργεί αισθήματα κοινωνικά ανεπιθύμητα και έντονες και ανεξέλεγκτες συγκινησιακές αντιδράσεις. Παρακολουθώντας την αναπαράσταση, λ.χ., της ανθρώπινης δυστυχίας αμβλύνεται η κρίση μας για το τι είναι καλό και απλώς απολαμβάνουμε το θέαμα. Στάση διόλου αθώα, εφόσον επιδρά στην πραγματική μας ζωή.

Εισαγωγή 9

- Με δυο λόγια, κυβερνιόμαστε από τις ηδονές και υποχωρεί το λογικό μέρος της ψυχής.
- Δεν αμφιβάλλει ο Πλάτων για την αισθητική απόλαυση που προσφέρει η τέχνη, φοβάται όμως ότι, περιορίζοντας τόσο τη στόχευσή της, η τέχνη σπρώχνει την ψυχή να προσκολληθεί στα φαινόμενα και κρύβει την αλήθεια. Και είναι τόσο μεγάλη η επίδραση της τέχνης στον πολίτη (επειδή, επιπλέον, αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης), που ο νομοθέτης πρέπει να λάβει μέτρα. Η τέχνη είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να την εμπιστευθούμε στους καλλιτέχνες, ανθρώπους με μειωμένο αίσθημα κοινωνικής ευθύνης και χωρίς επίγνωση της άγνοιάς τους.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

2. Η εικόνα ως μίμηση του όντος

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 1

- Στους μέσους διαλόγους του Πλάτωνα η εικόνα εμπλέκεται στη συζήτηση για το ον και τη δυνατότητα της γνώσης του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η γραμμική παράσταση των αντικειμένων και των επιπέδων της γνώσης στην *Πολιτεία* (509d–511e). Οι εικόνες (οι σκιές και τὰ ἐν τοῖς ὕδασι φαντάσματα) τοποθετούνται στη χαμηλότερη κλίμακα των όντων. Η γνώση που μας δίνουν δεν ξεπερνά το επίπεδο της *εἰκασίας* και η απόστασή τους από την αλήθεια είναι μεγάλη. Υπάρχει όμως και ένα δεύτερο είδος εικόνων, που δεν είναι άλλο από τα ορατά αντικείμενα, τα οποία στάθηκαν πρότυπο των εικόνων του πρώτου τμήματος της γραμμής. Τα *όρατά εἶδη* είναι αισθητές εικόνες νοητών όντων, όπως η γραφική παράσταση του γεωμετρικού σχήματος του τετραγώνου είναι αντίγραφο του τετραγώνου καθαυτό. Οι εικόνες αυτές είναι σαφέστερες και εγγύτερες στην αλήθεια από τα απεικασμάτά τους, ωστόσο παραμένουν στο τμήμα των *δοξαστῶν*. Παίζουν περιορισμένο ρόλο, γιατί η *διάνοια*, κατά την αναζήτηση της αλήθειας, τις χρησιμοποιεί εξ ανάγκης, επειδή έχουν σχέση με τα νοητά. Στο έσχατο τμήμα της γραμμής, ο ίδιος ο λόγος υψώνεται στο *άνυπόθετον*, χωρίς πλέον τη βοήθεια των εικόνων και των προτύπων τους.

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 2

- Σε ανάλογη συνάφεια, στην αλληγορία του σπηλαίου, οι εικόνες επιτρέπουν στον βυθισμένο στο σκοτάδι δέσμιο να οικειωθεί σταδιακά, άρα ευκολότερα και προθυμότερα, την αλήθεια (516a). Η εικόνα δεν πρέπει να θεωρείται παρά ένας αναβαθμός της αναγωγής στον τελικό σκοπό. Δεσμευμένη όμως καθώς είναι στον κόσμο της εμπειρίας είναι ανίσχυρη και υποτιμημένη, και έτσι κατά την έρευνα της αλήθειας των όντων προχωρούμε πέρα την εικόνα τους με τη χρήση συλλογισμών (Φαίδων 100a). Η καταδίκη της καλλιτεχνικής εικόνας βασίζεται στις παραπάνω φιλοσοφικές προκείμενες.
- Η συζήτηση για την ορθότητα των ονομάτων στον *Κρατύλο* διευκολύνεται από έναν παραλληλισμό που κάνει ο Σωκράτης –παρόμοια με τον Δημόκριτο (απ. 26)– ανάμεσα στο όνομα και στη ζωγραφική εικόνα (430a–432d). Η εικόνα εν γένει είναι μια απόδοση των βασικών χαρακτηριστικών ενός αντικειμένου, της ουσίας του (ή *μίμησις τυγχάνει ούσα τῆς ούσίας*, 424b, πρβλ. 428e)· παραμένει πάντως το έτερόν του. Εξάλλου, αν οι εικόνες ήταν παντελώς όμοιες με τα πράγματα, τα αποτελέσματα θα ήταν κωμικά, επειδή τα πάντα θα γίνονταν διπλά.

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 3

- Όλες οι μαρτυρίες των μέσων διαλόγων συγκλίνουν στην αρνητική αξιολόγηση της εικόνας. Οντολογικά υποβαθμισμένη, κατέχοντας την τελευταία βαθμίδα των αισθητών όντων (χωρίς να της αποδίδεται ρητά το κατηγορήμα της ύπαρξης), η εικόνα δεν μπορεί να διεκδικήσει γνωσιολογική εγκυρότητα και αξιοπιστία. Οι εικόνες είναι εικασίες που δεν αποδεικνύουν τίποτε (Θεαίτητος 162e). Στην καλύτερη περίπτωση, όπου έστω και λίγοι βλέπουν το πρότυπο, στο οποίο ανάχθηκαν μέσω των εικόνων, οι τελευταίες δεν είναι κάτι παραπάνω από ωχρά ομοιώματα του προτύπου (Σοφιστής 264c).

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 4

- Στους ύστερους διαλόγους του Πλάτωνα αποσαφηνίζεται ο οντολογικός χαρακτήρας της εικόνας, ο ρόλος της στη γνωστική λειτουργία και διευρύνεται το πεδίο εφαρμογής της. Στον *Σοφιστή* η εικόνα διακρίνεται κατηγορηματικά από τα πράγματα (266b) και συνάπτεται σημασιολογικά με το *εἶδωλον* και το *φάντασμα* (264c). Δύο ορισμούς της εικόνας μπορούμε να συναγάγουμε από το κείμενο. (1) Η εικόνα είναι προϊόν ενός είδους παραγωγής με μιμητικό τρόπο: *ἡ γάρ που μίμησις ποιήσις τις ἐστίν, εἰδώλων μέντοι, φαμέν, ἀλλ' οὐκ αὐτῶν ἐκάστων* (265a, βλ. και 236a). Με την έννοια αυτή αντιτίθεται στο φάντασμα, στον βαθμό που η εικόνα μιμείται πιστά το παράδειγμα, ενώ το φάντασμα μας ξεγελά, καθώς φαίνεται να μοιάζει με το πρότυπο χωρίς να συμβαίνει αυτό. (2) Η εικόνα είναι ένα δεύτερο πράγμα (*εἶδωλον*) φτιαγμένο έτσι ώστε να μοιάζει με το αληθινό (*πρὸς τἀληθινὸν ἀφωμοιωμένον*), χωρίς όμως να είναι αληθινό (*ἕτερον τοιοῦτον*, 240a–b).

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 5

- Η έννοια της εικόνας χρησιμοποιείται και στην κοσμολογία: Στον *Τίμαιο* ο θεός δημιούργησε τον κόσμο σύμφωνα με το *αίδιον παράδειγμα* (29a). «Αυτός εδώ ο κόσμος είναι κατ' ανάγκην εικόνα κάποιου άλλου κόσμου –*πᾶσα ἀνάγκη τόνδε τὸν κόσμον εἰκόνα τινός εἶναι*», διαβάζουμε στην ίδια συνάφεια (29b). Ο αισθητός κόσμος είναι ζωντανή εικόνα του νοητού κόσμου (92c), σαν ένα άγαλμα για τους αιώνιους θεούς (37d). Το κάθε ορατό αντικείμενο αποτελεί εικόνα που έχει το παράδειγμά της μέσα στην ομορφότερη νοητή πραγματικότητα (37d). Η εικόνα στον *Τίμαιο* είναι όσο το δυνατόν περισσότερο όμοια με το πρότυπό της (30d, 37c), ποτέ ωστόσο δεν ταυτίζεται μαζί του: *ὡς εἰκόνι μὲν, ἐπεὶπερ οὐδ' αὐτὸ τοῦτο, ἐφ' ᾧ γέγονεν ἑαυτῆς ἔστιν, ἑτέρου δε τινος ἀεὶ φέρεται φάντασμα* (52c).

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 6

- Μετά την πρώτη περιδιάβασή μας στα πλατωνικά κείμενα, σκόπιμη είναι η σύνοψη των ευρημάτων της. Ο Πλάτων χρησιμοποιεί την έννοια της εικόνας αρκετά συχνά για λόγους μεθόδου. Η εικόνα, ως μεταφορά, μας διευκολύνει να σκεφθούμε και να γνωρίσουμε με τρόπο αναλογικό πράγματα και καταστάσεις, για τα οποία έχουμε επίγνωση ότι βρίσκονται εκείθεν των ορίων της ανθρώπινης γνώσης, και τα οποία αδυνατεί να εκφράσει μια εννοιολογική γλώσσα. Οι χώροι από τους οποίους αντλούνται οι εικόνες των πλατωνικών αναλογιών είναι ο μύθος, τα μαθηματικά και, κατεξοχήν, η καλλιτεχνική πράξη.

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 7

- Οι κύριες σημασίες της εικόνας καλύπτουν τις περιοχές της οντολογίας, στενά συνυφασμένης με τη θεωρία της γνώσης, της κοσμολογίας, της τέχνης και της ηθικής. Λίγες ωστόσο είναι οι φορές που ο Πλάτων σχολιάζει εκτενώς την έννοια της εικόνας. Ξεκινά από μια υποτιμητική αντίληψη για την εικόνα, κυρίως ως προϊόντος μίμησης, για να φτάσει στην ανατίμησή της κατά την όψιμη περίοδό του. Ενώ καταδικάζει στην *Πολιτεία* τις καλλιτεχνικές εικόνες ως αποτελέσματα της μίμησης, επιφυλάσσει στον θεό του *Τίμαιου* τον ρόλο του καλλιτέχνη που μορφοποιεί το δεδομένο υλικό του ακολουθώντας πρότυπα. Η εικόνα ανήκει στον κόσμο των αισθητών (με μια πιθανή εξαίρεση που έμμεσα δηλώνεται στην *Έβδομη επιστολή*), μιμείται το πρότυπό της και η ομοιότητά τους καθορίζεται από τις εκάστοτε συνθήκες. Ωστόσο, η εικόνα έχει ως αιτία της το πρότυπο και ανάμεσά τους υφίσταται οντολογική διαφορά.

Η εικόνα ως μίμηση του όντος 8

- Τέλος, αν η μίμηση αποτελεί τον νόμο κάθε θεϊκής και ανθρώπινης παραγωγής και αν τα αποτελέσματά της (φύση και πολιτισμός) δεν είναι παρά αντίγραφ, οσοδήποτε τέλεια, των νοητών προτύπων, τότε ο άνθρωπος ζει μέσα σε εικόνες. Γνωρίζει τον κόσμο, τις ιδέες, την αλήθεια, όπως οι δεσμώτες του σπηλαίου, για να χρησιμοποιήσουμε μια πλατωνική εικόνα, ή *ὡς ἐν ἑσόπτρῳ*, για να θυμηθούμε τη βιβλική έκφραση. Έτσι η εικόνα τοποθετείται στο κέντρο της πλατωνικής μεταφυσικής, συνδέοντας –όσο αυτό είναι δυνατόν– το θείο με το ανθρώπινο.

3. Η απατηλή εικόνα της τέχνης και η απόκρυψη του όντος

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 1

- Η προβληματική του Πλάτωνα για την αισθητή εικόνα της τέχνης αποτελεί εφαρμογή των θέσεών του για την οντολογική υπόσταση της εικόνας εν γένει. Στον *Κρατύλο* η ζωγραφική εικόνα έχει θέσει ομοιότητας και όχι ταυτότητας με το πρότυπο. Το κάθε πράγμα που μιμείται έχει ουσία και ορισμένες ιδιότητες (423e)· η εικόνα, όμως, αναπαριστά μόνο τα εξωτερικά στοιχεία του προτύπου (το σχήμα, το χρώμα) και όχι τὰ ἐντός (432b–c). Η ορθότητα της απεικόνισης κρίνεται από την αίσθηση της όρασης (430e), επομένως από τη σύγκριση των αντιληπτικών αισθημάτων που προκαλούν το πρότυπο και η εικόνα.
- Η κύρια και πολυσυζητημένη επίθεση του Πλάτωνα εναντίον της εικόνας γίνεται στην *Πολιτεία*, όπου τόσο οι πλαστικές τέχνες όσο και οι τέχνες του λόγου καταδικάζονται. Οι λόγοι της καταδίκης μπορούν να σχολιαστούν μέσα από την ανασυγκρότηση της οντολογίας της εικόνας.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 2

- Ποια είναι τα δυνατά πρότυπα μιας καλλιτεχνικής εικόνας; Αντίθετα προς την ερμηνεία που θέλει τα έργα να αναπαριστούν τις ιδέες,, το πλατωνικό κείμενο ερμηνεύεται ορθότερα εάν δεχθούμε ότι πρότυπο της τέχνης (δεν μπορεί παρά να) είναι τα φαινόμενα. Με το παράδειγμα των τριών κλινῶν ο Πλάτων δείχνει την οντολογική υπόσταση της εικόνας και τις δυνατότητές της.
- Αν ο θεός έχει δημιουργήσει την πρώτη και μία κλίνη που υπάρχει πραγματικά (την ιδέα της κλίνης), ο κλινοποιός βλέποντας προς αυτή την ιδέα κατασκευάζει κάποια συγκεκριμένη κλίνη, που δεν είναι το ον αλλά το μιμείται. Η πρώτη αυτή εικόνα αποτελεί το πρότυπο του ζωγράφου, ο οποίος φτιάχνει κατά κάποιον τρόπο ένα δεύτερο είδωλο, μία φαινομενική κλίνη (596a–598c):

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 3

Το παράδειγμα των τριών κλινών

θεός
φυτουργός
ποιητής
δημιουργός

ἀπεργάζεται, ποιεῖ
τὴν πρώτην καὶ μίαν κλίνην

ἰδέα, εἶδος, τὸ ὄν, ἔστιν
ὄντως οὐσα, ἀλήθεια
ἐν τῇ φύσει οὐσα

κλινοποιός
μιμητής
δημιουργός
εἰδώς
ἔχων πίστιν ὀρθήν

ποιεῖ κλίνην τινά,
ἣν χρώμεθα,
βλέπων πρὸς τὴν ἰδέαν

οὐ τὸ εἶδος ποιεῖ, τοιοῦτον οἶον
τὸ ὄν, ὄν δὲ οὐ,
ἀμυδρόν τι ὄν πρὸς ἀλήθειαν
εἰδῶλον, φαινόμενον,
δεύτερον ἀπὸ ἀληθείας

ζωγράφος
μιμητής
δημιουργός

ποιεῖ τρόπον τινὶ κλίνην,
μιμούμενος τὰ τῶν
δημιουργῶν ἔργα – τὰ
φαινόμενα

φαινομένην, εἰδῶλον
οὐκ ἀληθῆ ποιεῖ,
τρίτον ἀπὸ ἀληθείας

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 4

- Ανάλογα πράττουν οι άλλοι μιμητές, οι ραψωδοί και οι τραγωδοποιοί, όταν π.χ. μιμούνται με τον λόγο την αρετή των ανθρώπων.
- Σκοπός της ζωγραφικής δεν είναι η μίμηση της αλήθειας αλλά των αντικειμένων, όπως τα συλλαμβάνουν οι αισθήσεις μας· αυτό που απεικονίζεται είναι η αντίληψη των πραγμάτων. Ο τρόπος γέννησης της εικόνας καθορίζει και την αξία της. Η καλλιτεχνική εικόνα δεν φαίνεται να κατέχει αξιόλογη θέση στην προοπτική του Πλάτωνα. Αυτό όμως δεν δικαιολογείται πλήρως από το γεγονός ότι δεν είναι παρά αντίγραφο. Εξάλλου τα πάντα, εκτός των ιδεών, είναι αντίγραφα/εικόνες και οι πάντες είναι μιμητές. Συν τοις άλλοις, θα αρκούσε η διαπίστωση ότι η μίμηση είναι *παιδιά καὶ οὐ σπουδή* (602b).

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 5

- Το επίφοβο της εικόνας έγκειται στη φύση της μίμησης, στην αναπαράσταση. Η (ακριβής) αναπαραγωγή του προτύπου δημιουργεί μια δεύτερη πραγματικότητα που εξαπατά τον θεατή. Σε τι συνίσταται αυτή η γοητεία και η συνακόλουθη απάτη; Ο κόσμος της εικόνας δίνει την εντύπωση μιας αυτόνομης ολότητας, οι σημασίες της οποίας ορίζονται ωστόσο από τον δημιουργό της, τον μιμητή. Έτσι επιχειρείται μια ανεπίτρεπτη εξίσωση του όντος και του μη όντος. Η αναγωγή στο έσχατο πρότυπο (το αρχέτυπο) χάνεται, και η εικόνα, που –όπως και η κάθε ύπαρξη– αποτελεί έναν αναβαθμό προς το επέκεινα της ουσίας, εκλαμβάνεται ως αυτοσκοπός. Επιπλέον, η εικόνα, απεικονίζοντας το φαίνεσθαι και προβάλλοντας το σχήμα του, αναδεικνύει το *Ωραίο*, χωρίζοντάς το όμως την ίδια στιγμή από το *Αγαθό* –άρα μειώνοντας και τα δύο.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 6

- Η προσκόλληση της ψυχής στα φαινόμενα και η γοητεία της απεικόνισής τους την απομακρύνει από την αλήθεια: η εικόνα είναι τυραννία και ο μιμητής τύραννος (587c). Ήδη ο Πλάτων (στα βιβλία 8–9) έχει καταγγείλει τη διαπλοκή των ποιητών με τους πολιτικούς τυράννους και τη βαθύτερη σχέση της ποίησης με την τυραννία: και οι δύο, η κάθε μία στο δικό της πεδίο, αποσταθεροποιούν την ψυχή. Απευθυνόμενη όχι προς το *βέλτιστον τῆς ψυχῆς*, η εικόνα αποκρύπτει την αλήθεια.
- Τούτη είναι η βαρύτερη κατηγορία που μπορεί να απαγγελθεί κατά της εικόνας. Ο καλλιτέχνης αγνοεί την αλήθεια, την ουσία των όντων, και καλύπτοντας την άγνοιά του σκιάζει την αλήθεια. Είναι προφανές, επομένως, ότι μια τέτοια τέχνη δεν έχει θέση στην πλατωνική πολιτεία υπό την προοπτική της οποίας εξετάζεται η μίμηση και η εικόνα στο δέκατο βιβλίο της *Πολιτείας*, όπως εξάλλου δεν έχει θέση και στην παιδεία των φυλάκων (στην προοπτική, δηλαδή, του τρίτου βιβλίου).

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 7

- Μήπως τότε ο Πλάτων αντιφάσκει, καταδικάζοντας την εικόνα και συγχρόνως χρησιμοποιώντας την; Μία ευλογοφανής εξήγηση που προτάθηκε είναι η διάκριση σε κακή και απαγορευμένη μίμηση από τη μια και σε καλή και επιτρεπτή από την άλλη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, στο δεύτερο είδος της μίμησης οι ζωγράφοι χρησιμοποιούν το *θεῖον παράδειγμα* (500e) και, έχοντας κάποια γνώση του ιδεατού κόσμου, τον μιμούνται. Οι εικόνες που παράγονται με τον τρόπον αυτόν μετέχουν υπό μίαν έννοια στο Ωραίο και στην αλήθεια.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 8

- Αυτή η εξήγηση, που δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από το ίδιο το κείμενο, γεννιέται προφανώς από την επιθυμία που διακατέχει την πλειονότητα των ερευνητών να διασφαλιστεί η νομιμότητα και η αξία της τέχνης, με οποιαδήποτε μορφή, στην πολιτεία του Πλάτωνα. Ο Πλάτων από την πλευρά του είναι κατηγορηματικός (595a): *τὸ μηδαμῆ παραδέχεσθαι αὐτῆς <ενν. ποιήσεως> ὄση μιμητική*. Επισημαίνει τον κίνδυνο του συγκεκριμένου τύπου παραγωγής των εικόνων, τη μίμηση. Μόνον η εικόνα που θα εκφράζει την πραγματικότητα και θα υπαγορεύεται από την ανοδική κίνηση της ψυχής από το αισθητό προς το νοητό, θα πρέπει λογικά να αξιολογείται θετικά από τον Πλάτωνα και να της αποδίδεται παιδευτικός ρόλος στην πολιτεία του. Αλλά υπάρχει μη μιμητική εικόνα; Και είναι αληθινή ποίηση οι θρησκευτικοί ύμνοι και τα εγκώμια στους μεγάλους άνδρες (607a· πρβλ. 372b), που ο Πλάτων θεωρεί αποδεκτά στη δική του πόλη;

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 9

- Στον Σοφιστή ο ζωγράφος είναι ένας σοφιστής. Όπως και στην Πολιτεία, δεν κατέχει την αλήθεια και η γνώση του για τα πράγματα είναι μια απλή δοξασία (233c-235a). Βλέποντας τις εικόνες που κατασκευάζει, η ψυχή ψευδῆ δοξάζει και εξαπατάται (240d). Η απάτη συνίσταται στο ότι η εικόνα μάς δίνει την εντύπωση ότι μοιάζει με το πρότυπό της, ενώ κάτι τέτοιο –καθώς καταλαβαίνουν οι επαΐοντες– δεν συμβαίνει (236b).
- Η εικόνα δεν φανερώνει την αλήθεια· την παραλλάσσει και προκαλεί την ευχαρίστηση των θεατών. Ο καλλιτέχνης επιτυγχάνει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, όταν δεν αποδίδει με ακρίβεια την εμφάνιση του προτύπου, αλλά την ‘βελτιώνει’, δημιουργώντας όχι τις πραγματικές (τὰς οὐσας) συμμετρίες, παρά εκείνες που φαίνονται ωραίες (τὰς δοξούσας εἶναι καλὰς, 235d–236a). Ο Ξένος του διαλόγου ονομάζει την εικόνα αυτή φάντασμα και την διακρίνει από το ομοίωμα (εἰκὼν, 236b). Η μιμητική τέχνη, στο μεγαλύτερο μέρος της, είναι φανταστική (236b, 264c). Η καλλιτεχνική εικόνα είναι μὴ ὄν, ἀλλὰ εἶναι.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 10

- Η εικονομαχική στάση του Πλάτωνα μετριάζεται ήδη από τον Σοφιστή. Το ομοίωμα, πιστό αντίγραφο της αλήθειας, η εἰκὼν και η εἰκαστική τέχνη, που δεν γίνονται δυστυχώς αντικείμενο του διαλόγου, αποσπούν τη σιωπηλή συγκατάβαση εκ μέρους του Πλάτωνα. Τι μπορεί, όμως, να σημαίνει η «πιστή αντιγραφή»; Ασφαλώς, δεν έχουμε να κάνουμε με την υποστήριξη ενός ακραίου ρεαλισμού (αναχρονιστικά μιλώντας: ενός νατουραλισμού), που μόλις αρχίζει να εμφανίζεται στις οπτικές τέχνες της εποχής. Μια τέτοια περίπτωση αποκλείεται, γιατί προϋποθέτει την πλήρη εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη όραση και γενικότερα στις αισθήσεις. Και πώς είναι δυνατόν να επαναπαυθούμε στα δεδομένα της αίσθησης αυτής, όταν οι ίδιες οι οπτικές απάτες μάς δείχνουν τη σχετικότητά της; Ο Πλάτων καταγγέλλει τις απάτες που δημιουργούνται ανάλογα με την απόσταση από την οποία βλέπουμε τα μεγέθη (Φίληβος 41e–42a, Θεαίτητος 208e, Παρμενίδης 165). Σ' αυτές τις απάτες βασίζεται ο ζωγράφος και ξεγελά τους άμυαλους νέους (Σοφιστής 234b, Πολιτεία 598c).

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 11

- Η πιστή αντιγραφή, εφόσον δεν αποτελεί μίμηση της εξωτερικής εμφάνισης των πραγμάτων, οφείλει να σχετίζεται αμεσότερα με την αλήθεια των πραγμάτων. Ο Φίληβος ξεκαθαρίζει την καινούργια θέση του Πλάτωνα. Τα ‘δομικά υλικά’ μιας εικόνας είναι η ευθεία και η καμπύλη γραμμή, τα επίπεδα και τα στερεά σχήματα που προέρχονται από αυτές (51c). Τα παραπάνω στοιχεία δεν αντλούν το κάλλος τους από κάτι που τα υπερβαίνει: *ἀλλ’ αἰὲ καλὰ καθ’ αὐτὰ πεφυκέναι* (51c). Η θεωρία του ωραίου και η ανάπτυξη των ενδιαμέσων και των μεικτών στον Φίληβο επιτρέπει την ύπαρξη αληθινών εικόνων. Η θεωρία της μίμησης εγκαταλείπεται, εφόσον ο ζωγράφος π.χ. δεν επιχειρεί πλέον να μιμηθεί το Ωραίο (ή γνωρίσματά του), αλλά το τελευταίο ενυπάρχει κατά κάποιον τρόπο στις γεωμετρικές μορφές και σχέσεις.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 12

- Στη δεύτερη πολιτεία του, στους *Νόμους*, ο Πλάτων δεν αποσύρει τη βασική του κατηγορία εναντίον της ζωγραφικής, μουσικής και κάθε άλλης εικόνας –όλες εξάλλου οι μορφές τέχνης είναι εικόνες και μιμήματα (668a· c, 669a). Οι εικόνες είναι παιχνίδια (*παιδιαί*) που δεν μετέχουν σε μεγάλο βαθμό (*οὐ σφόδρα*) στην αλήθεια και παρεμποδίζουν σαν ένα νεφέλωμα (*σκότος*) τη θέαση της δικαιοσύνης (663b–c). Οι ζωγραφικές εικόνες είναι θνητά κατασκευάσματα που επιδέχονται επ’ άπειρον βελτίωση (*οὐδὲν πέρας ἔχειν*) προς το *κάλλιστον*, αλλά ποτέ δεν το φτάνουν (769a–d).

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 13

- Ωστόσο, δεν μπορεί να αποκλεισθεί από την πολιτεία η εικόνα μόνο επειδή ψεύδεται. Το καλλιτεχνικό ψεύδος, όταν συμβάλει στην ηθική βελτίωση των πολιτών, πρέπει να θεωρηθεί θεμιτό: όπως θεμιτό και λυσιτελές είναι το μυθολόγημα του νομοθέτη που ψεύδεται *ἐπ' ἀγαθῶ πρὸς τοὺς νέους* (663d-e). Κάθε εικόνα κρίνεται ως προς τον σκοπό και το αντικείμενο της απεικόνισης, και όχι με βάση την (κατακριτέα, 655c-d) ηδονή, την αναληθή γνώμη ή την ισότητα. Αξιολογείται θετικά όταν είναι καλοδουλεμένη (*εὖ εἴργασται*) και αποτελεί ακριβές αντίγραφο (*ὡς ὀρθῶς*) του προτύπου. Αναγκαία προϋπόθεση για τα παραπάνω είναι η γνώση της φύσης του προτύπου (*ὃ τί ἐστι γινώσκειν*, 667e–669b).

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 14

- Το μεγάλο πρόβλημα με την τέχνη είναι το ακόλουθο: οι καλλιτέχνες δημιουργούν εικόνες κατά το δοκούν, κατασκευάζουν ποιητική άδεια και χωρίς κανέναν περιορισμό τα έργα τους. Δεν αναλαμβάνουν κάποια ηθική ευθύνη και δεν νοιάζονται για την τυχόν βλαβερή επίδραση των έργων τους στην ψυχή των νέων. Στο πλαίσιο της πλατωνικής εκπαίδευσης, το κακό αυτό θεραπεύεται με την επιβολή σχετικών νόμων, έτσι ώστε η καλλιτεχνική εικόνα να μην έχει τη δύναμη να διαφθείρει. Μια τέτοια προοπτική δεν μοιάζει στον Πλάτωνα τόσο μακρινή: η Αίγυπτος δίνει το παράδειγμα προς μίμηση.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 15

- Σύμφωνα με το πλατωνικό κείμενο (*Νόμοι* 656d–657a), στην Αίγυπτο είχαν θεσπιστεί από τα παλαιά χρόνια κανόνες που καθόριζαν με λεπτομέρειες τις επιτρεπτές μορφές τέχνης. Κάθε νεωτερισμός είναι απαγορευμένος στους διάφορους εικονοποιούς. Οι παραδοσιακές μορφές έχουν τέτοια διάρκεια, ώστε εικόνες που φτιάχτηκαν πριν από δέκα χιλιάδες χρόνια να φαίνονται αναλλοίωτες και ίδιες με τις σύγχρονες. Αυτό που ελκύει τον Πλάτωνα είναι η δέσμευση στα παλαιόθεν θεσπισμένα πρότυπα. Μία εικόνα που, όπως και στον Φίληβο, δεν ακολουθεί την εξωτερική πραγματικότητα και, επομένως, δεν αλλάζει μαζί της. Η αξία που αναδεικνύει η εικόνα είναι η σταθερότητα, το αμετάβλητο, η στατικότητα.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 16

- Αν η εικόνα θέλει να καθοδηγεί την ψυχή προς τα πάνω, δεν θα το κατορθώσει αποδίδοντας την εμφάνιση, αλλά προβάλλοντας τη σταθερή φύση του όντος. Θα ήταν παρακινδυνευμένο να έβλεπε κάποιος στο παραπάνω χωρίο τη διατύπωση απλώς μιας αισθητικής προτίμησης του Πλάτωνα για την αιγυπτιακή τέχνη, το περιεχόμενο ή την τεχνική της.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 17

- Η παρατήρηση αυτή μας φέρνει στις παρυφές ενός σημαντικού ερωτήματος, την απάντηση του οποίου θα σκιαγραφήσω στη συνέχεια: ποια σχέση έχει η προβληματική του Πλάτωνα για την εικόνα με τη σύγχρονή του τέχνη; Είναι δύσκολο να υποθέσουμε ότι η προβληματική αυτή αναπτύχθηκε ερήμην της τέχνης· εξίσου δύσκολο είναι να φανταστούμε ότι υπαγορεύθηκε από εκείνη. Ο Πλάτων αναφέρεται συχνά στην καλλιτεχνική εικόνα, την χρησιμοποιεί ωστόσο παρόμοια με την εικόνα του λόγου, για να διευκρινίσει ορισμένα σημεία της διαλεκτικής του έρευνας. Αν πραγματεύεται με κάποια συστηματικότητα την ποίηση, στις οπτικές τέχνες παραπέμπει περιστασιακά –με την εξαίρεση του *Πολιτείας*, όπου (στο δέκατο βιβλίο) τονίζει την αναλογία ποίησης και ζωγραφικής.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 18

- Η εσκεμμένη απάτη που καταλογίζει στην Πολιτεία και στον Σοφιστή στους καλλιτέχνες δεν αποτελεί ασφαλώς επινόηση του Πλάτωνα. Οι ιλουζιονιστικές τεχνικές ισχυροποιούν την παρουσία τους στη ζωγραφική της εποχής του και η σκιαγραφία δίνει υπόσταση ακριβώς όπου δεν υπάρχει, δημιουργώντας έτσι μια καινούργια πραγματικότητα με μη πραγματικά μέσα. Είναι φανερό η υποτίμηση της νεοτερικής αυτής τεχνοτροπίας. Δεν μπορούμε όμως να υποστηρίξουμε ότι ο Πλάτων συμπαθεί την αιγυπτιακή και πολύ περισσότερο την αρχαϊκή εικόνα, που θέλει να ταυτιστεί με τα πράγματα. Οι τεχνοτροπικές προτιμήσεις και το αισθητικό γούστο στάθηκαν δευτερεύοντες παράγοντες για τη διαμόρφωση της πλατωνικής κριτικής.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 19

- Το υπόβαθρο της κριτικής είναι φιλοσοφικό. Ο ρεαλισμός, που εισάγουν στο δράμα και στη ζωγραφική οι νεότεροι καλλιτέχνες, δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτοσκοπός, γιατί απώτερος σκοπός τους είναι η παιδεία των συμπολιτών τους. Η θέση των γλυπτών και των ζωγράφων, και λιγότερο των ποιητών, μέσα στην πόλη δεν ήταν, παλαιότερα, ιδιαίτερα σημαντική. Όμως μια καινούργια κατάσταση διαμορφώνεται, στην οποία ακόμη και η ζωγραφική αρχίζει να παίζει ρόλο στη γενική παιδεία. Δεδομένου του απατηλού χαρακτήρα της εικόνας, η ένταξη της ζωγραφικής στην εκπαίδευση των νέων εκτιμάται από τον Πλάτωνα ως επικίνδυνη. Η Σχολή της Σικυώνος, που καθιερώνει τη διδασκαλία της ζωγραφικής, έχει δεχθεί την επίδραση του Δημόκριτου, φιλοσόφου που τον χωρίζουν πολλά από τον Πλάτωνα. Τόσο ο ζωγράφος όσο και ο σοφιστής έχουν κοινό σκοπό και, με μόνη διαφορά τα μέσα τους (λόγο ή χρώματα και σχήματα), παράγουν απατηλές εικόνες. Επομένως, τίθενται εκτός σκοποθεσίας της πλατωνικής εκπαίδευσης.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 20

- Ποια είναι για τον Πλάτωνα η ‘τέλεια εικόνα’; Το μορφωτικό ιδεώδες της *Πολιτείας* είναι η αγωγή της ψυχής στο ον. Η εικόνα, λεκτική ή οπτική, εκτιμάται θετικά στον βαθμό που συμβάλλει στην ανύψωση από το αισθητό στο νοητό. Απεναντίας, καταδικάζεται όταν δεν αντιλαμβάνεται τον σκοπό της, κάνει κατάχρηση της φαντασίας, δεν οδηγεί στην ηθική πράξη και καταντά άχρηστη ή, στην καλύτερη περίπτωση, παιχνίδι. Ο Πλάτων, λοιπόν, αναζητεί μια καινούργια εικόνα –πέρα από όλες τις υπάρχουσες– η οποία μετέχοντας στο νοητό να το καθιστά οικείο στην ψυχή. Ζητά από τον καλλιτέχνη να μην προσφεύγει στην εξωτερική πραγματικότητα, για να βρει πρότυπα προς μίμηση, αλλά να στραφεί αποκλειστικά στην ψυχή του, όπου υπάρχει ήδη το αληθινό πρότυπο. Όπως κάθε εικονομάχος προτιμά το «μέσα άγαλμα» από το το αισθητό έργο τέχνης. Ουσιαστικά εξορίζει τη μη ελέγξιμη και μη εμπιστεύσιμη καλλιτεχνική εικόνα, για να προκρίνει στη θέση του εικονοποιού καλλιτέχνη τον μυθοποιό φιλόσοφο· στη θέση της τέχνης τη μεγάλη τέχνη, τη φιλοσοφία, η οποία κάνει λιγότερο μακρύ το, ούτως ή άλλως, μακρύ μονοπάτι προς τον υπερουράνιο τόπο.

Η απατηλή εικόνα της τέχνης 21

- Είναι γόνιμο, πιστεύω, να συσχετισθεί η εικόνα με την έννοια της ερμηνείας. Ο δημιουργός της εικόνας έχει δύο δυνατότητες. Μπορεί να μείνει μιμητής που απέχει διπλά από την αλήθεια, *έρμηνεὺς ἔρμηνέως*, όπως ο ραψωδός είναι ερμηνευτής του ποιητή (*Ἴων* 530c, 535a). Ωστόσο, μπορεί να γίνει ο ίδιος ποιητής, ερμηνευτής πλέον μιας άλλης πραγματικότητας, της νοητής. (Μήπως, όμως, τώρα θα ονομάζεται φιλόσοφος;) Η εικόνα, στη δεύτερη περίπτωση, έχει τη δύναμη να διερμηνεύει τα θεϊκά στους ανθρώπους και να μεσολαβεί στην επικοινωνία των δύο επιπέδων (πρβλ. *Συμπόσιον* 202e–203a). Εν τούτοις, για να αγγίξει το υπερβατικό, που παραμένει υπεράνω κάθε απεικονίσεως, ο άνθρωπος αναγκαστικά εγκαταλείπει όλες τις εικόνες. Αλλά αυτή είναι μια πορεία με στιγμές που συμβαίνουν *ἐξαιφνης*.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

4. Συμπεράσματα

Συμπεράσματα 1

- Δεν εξορίζονται συλλήβδην οι ποιητές από την πλατωνική πολιτεία. Οτιδήποτε όμως υπάρχει στην πολιτεία οφείλει να αποδείξει ότι έχει θετική αξία. Η τέχνη είναι απαραίτητη για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, ώστε να προτρέπει στη μίμηση εικόνων αρετής και να διαπαιδαγωγεί ορθά τους μελλοντικούς πολίτες. Ο καλλιτέχνης δεν χρειάζεται να προσφεύγει στην εξωτερική πραγματικότητα για πρότυπα προς μίμηση αρκεί να στραφεί στην ψυχή του, όπου υπάρχει ήδη το αληθινό πρότυπο.

Συμπεράσματα 2

- Μπορεί κανείς να απορρίψει την κριτική του Πλάτωνα για την κοινωνική αξία της τέχνης, επικαλούμενος τη σχετικότητα των αξιών μέσα στην ίδια κοινωνία ή μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών, προβάλλοντας την ποικιλία των συναισθηματικών αντιδράσεων σε ένα έργο τέχνης και τις μεταβλητές των συνθηκών αλληλόδρασης, της φύσης του υποκειμένου της αισθητικής εμπειρίας αλλά και την πολλαπλότητα των μορφών της τέχνης. Παρόμοιες ενστάσεις, ωστόσο, δεν φαίνεται να αφορούν τον Πλάτωνα.

Συμπεράσματα 3

- Ο Πλάτων καταδικάζει τον Ομηρο, το «σχολείο της Ελλάδος», προβάλλοντας λόγους ηθικούς και πολιτικούς. Η ετυμολογία του, τηρουμένων των αναλογιών και των μεγεθών, γίνεται κατανοητή σήμερα αν αναλογιστούμε την πολιτική και ηθική ορθότητα που όχι πάντα ανοιχτά υπαγορεύει τους φιλιππικούς εναντίον των σύγχρονων «σχολείων» όχι μόνο της Ελλάδας αλλά όλου του κόσμου, εναντίον των μέσων μαζικής επικοινωνίας, ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Είμαστε όλοι ή μάλλον αρκετοί πρόθυμοι να δεχθούμε ότι ένα έργο τέχνης πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως τέτοιο, δηλαδή με αισθητικά κριτήρια, και να μην του επιβάλλονται (ας πούμε από την πολιτεία) μέτρα ξένα προς τη φύση του, κυρίως ηθικά.

Συμπεράσματα 4

- Μπορούν όμως να δικαιολογηθούν οι αισθητικές μας κρίσεις με αναφορά μόνο στον χώρο της αισθητικής; Ο Πλάτων δέχεται την ιδεολογική και ηθική τους θεμελίωση, κάτι που δύσκολα μπορούμε να το αρνηθούμε. Αρκεί να σκεφτούμε ότι η ικανότητα για αισθητική στάση και κρίση προϋποθέτει μόρφωση, άρα σπουδές και έναν τρόπο ζωής που τις στηρίζει, και ότι τα συναισθήματα κατά την πρόσληψη του έργου τέχνης δεν συντείνουν προς μια ηθική συμπεριφορά, αλλά αποτελούν εκδηλώσεις της.

Συμπεράσματα 5

- Εφόσον λοιπόν οι τρεις ύψιστες αξίες, το Αγαθό, το Ωραίο και το Αληθινό, είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, ο Πλάτων αυτοπαρουσιάζεται με ειρωνικό τρόπο ως ο κύριος αντίπαλος της τέχνης: «Ποιητές εσείς, ποιητές κι εμείς, αντίτεχνοι και ανταγωνιστές σας» (Νόμοι 817d). Στα δημιουργήματά τους έχει να αντιτάξει την «ωραιότερη και καλύτερη τραγωδία», τους *Νόμους* του. Ο φιλοσοφικός λόγος, όπως συγκροτείται από τον Πλάτωνα και οριοθετείται ως προς τον ρητορικό και τον ποιητικό λόγο, προβάλλει –στο πλαίσιο μιας πολιτικής μεταρρύθμισης– αξιώσεις κυριαρχίας.

Συμπεράσματα 6

- Η ένταση στις σχέσεις της φιλοσοφίας με την τέχνη θεματοποιείται στο πλατωνικό έργο. Ο Πλάτων, μαζί με άλλους εικονομάχους (φιλοσόφους, θεολόγους και πολιτικούς), πολέμιους της κοινωνίας του θεάματος (τουλάχιστον όταν δεν το ελέγχουν), πιστεύει σε μια πραγματικότητα πίσω ή πάνω από την αισθητή, αναγνωρίζει τη δύναμη της εικόνας της τέχνης και ανησυχεί για την απροσδιοριστία της και τις ψυχολογικές της επιπτώσεις. Ο Πλάτων απαιτεί μια 'καθαρή' ιδέα της υπερβατικής πραγματικότητας και γι' αυτό προκρίνει τον λόγο σε βάρος της εικόνας.

Συμπεράσματα 7

- Δεν απορρίπτει τη μίμηση ή το ψέμα της τέχνης· αυτά μπορεί να τα δεχθεί υπό όρους. Τον ενδιαφέρει η τελολογία της τέχνης. Δεν μπορεί να δεχθεί ότι η τέχνη έχει τη δυνατότητα να θέτει η ίδια τα κριτήρια της αλήθειας της και τον σκοπό της· με άλλα λόγια, (και επειδή είναι μιμητική δραστηριότητα) αρνείται την αυτονομία της. Γοητευμένος, όπως δεν διστάζει να ομολογήσει, από την ποίηση, θέλει να κλείσει τους λογαριασμούς μαζί της, να διώξει αυτό που τόσο ευχάριστα υπονομεύει τη δική του αλήθεια.

Συμπεράσματα 8

- Η τέχνη κατασκευάζει είδωλα· ο φιλόσοφος έννοιες. Το *εικονίζει* και η αισθητική βάση του καλού, όμως είναι αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατανόησή του. Έτσι, ο Πλάτων αποδέχεται την εικόνα εκεί που μπορεί να τη χρησιμοποιήσει ο ίδιος, στη φιλοσοφία. Στη θέση του εικονοποιού καλλιτέχνη-σοφιστή, αυτοπροτείνεται ως ο μυθοποιός φιλόσοφος. Έργο της φιλοσοφίας είναι η ορθή ζωή: ο καλλιτέχνης απλώς την απεικονίζει, ενώ ο φιλόσοφος την ζει. Γι' αυτό, αληθινός καλλιτέχνης είναι ο φιλόσοφος και κατ' εξοχήν έργο τέχνης, εικόνα ζώσα, είναι η ζωή του.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

5. Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία 1

ΠΗΓΕΣ – ΠΛΑΤΩΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- *Πολιτεία*: μτφ. Γ. Γρυπάρης. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, χχ. – μτφ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Πόλις, 2002.
- *Ιππίας μείζων*: μτφ. Χ. Καρούζος & Ι. Κακριδής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1973.
- *Ίων*: μτφ. Δ. Σπαθαράς. Αθήνα: εκδ. του εικοστού πρώτου, 1998 – μτφ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Εκκρεμές, 2002 – μτφ. Β. Λαούρδας. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, χχ.
- *Νόμοι*: μτφ. Η. Νικολούδης. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος/Δαίδαλος, 2008.
- *Φαίδρος*: μτφ. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος. Αθήνα: Εστία, 2013 (1948) – μτφ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Πόλις, 2015.

Βιβλιογραφία 1

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Ανδρόνικος Μ., *Ο Πλάτων και η τέχνη*. Αθήνα: Νεφέλη, 1984 [1952].
- Ζωγραφίδης Γ., «Πλατωνική εικονολογία», στο: *Πλάτων: Τιμητικός τόμος για τον Δ. Ζ. Ανδριόπουλο*, τ. 3. Αθήνα: Παπαδήμας 2007, 184-198.
- Παρισάκη Θ., «Ο Πλάτων και η ζωγραφική», στο: Κ. Βουδούρης (επιμ.), *Ελληνική φιλοσοφία και καλές τέχνες*. Αθήνα 2000, 227-236.
- Ράμφος Σ., *Φιλοσοφία ποιητική*. Αθήνα: Αρμός, 1991.
- Annas Julia, *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, μτφ. Χρ. Γραμμένου. Αθήνα: Καλέντης, 2006.
- Pappas N., *Πολιτεία του Πλάτωνα: ένας οδηγός ανάγνωσης*, μτφ. Δ. Παπαγιαννάκος. Αθήνα: εκδ. Οκτώ, 2013.

Βιβλιογραφία 2

- Belfiore, El., «A Theory of Imitation in Plato's *Republic*», *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 114 (1984) 121-146.
- Demand N., «Plato and the Painters», *Phoenix* 29 (1975) 1-20.
- Destree, Pierre & F- G. Herrmann (επιμ.), *Plato and the Poets*. Leiden: Brill, 2011.
- Ferrari G.R.F., «Plato and Poetry», στο: G. A. Kennedy (επιμ.), *The Cambridge History of Literary Criticism*, τόμ. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 92-148.
- Golden L., «Plato's Concept of Mimesis», *British Journal of Aesthetics* 15 (1975) 118-131.
- Grey D., «Art in the Republic», *Philosophy* 27 (1952) 291-310.
- Grimaldi N., «Le statut de l'art chez Platon», *Revue des études grecques* 93 (1980) 25-41.

Βιβλιογραφία 3

- Halliwell S., *The aesthetics of mimesis*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2002.
- Janaway C., *Images of excellence: Plato's Critique of the Arts*. Οξφόρδη: Clarendon Press, 1995.
- Keuls E., *Plato and Greek Painting*. Leiden: Brill, 1978.
- Levin S. B., *The ancient quarrel between philosophy and poetry revisited*. Οξφόρδη: Oxford University Press, 2001.
- Moravcsik J. & P. Temko (επιμ.), *Plato on Beauty, Wisdom, and the Arts*. Totowa, N.J.: Rowman & Littlefield, 1982.
- Naddaff R., *Exiling the poets*. Σικάγο: The University of Chicago Press, 2002.
- Plochmann G.K., «Plato, visual perception and art», *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 33 (1976–77) 189-200.

Βιβλιογραφία 4

- Rosen S., «Plato's quarrel with the poets», στο: P. Cook (επιμ.), *Philosophical imagination and cultural memory*. Durham: Duke University Press, 1993, 212-225.
- Schuhl P.-M., *Platon et l'art de son temps*. Παρίσι: PUF, ²1952.
- Schweitzer B., *Platon und die bildende Kunst der Griechen*. Τυβίγγη 1953.
- Sörbom G., *Mimesis and Art*. Ουψάλα: Svenska, 1966.
- Steven R.G., «Plato and the Art of His Time», *Classical Quarterly* 27 (1933) 149-155.
- Tate J., «'Imitation' in Plato's *Republic*», *Classical Quarterly* 22 (1929) 16-23 και «Plato and 'Imitation'», *ό.π.* 26 (1932) 161-169.
- Urmson J., «Plato and the poets», στο: J. Moravcsik (επιμ.), *Plato on Beauty, Wisdom and the Arts*. Totowa 1982, 125-136.
- Verdenius W. J., *Mimesis: Plato's doctrine of artistic imitation and its meaning to us*. Leiden: Brill, 1962 [1949].
- Webster T.B.L., «Plato and Aristotle as critics of Art», *Symbolae Osloensis* 29 (1952) 8-23 και *Art and Literature in Fourth century Athens*. Λονδίνο: University of London, 1956.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Γιώργος Ζωγραφίδης.
«Αισθητική και Πολιτική. Πλατωνική Εικονολογία». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη
2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<https://opencourses.auth.gr/courses/OCRS454/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Ματίνα-Ιωάννα Κυριαζοπούλου
Θεσσαλονίκη, 14.02.2014

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

